

**MUNI
PED**

Slovotvorný systém

MUNI
PED

Slovotvorný systém

Kategorie pojmová (1), onomaziologická (2) i slovotvorná (4)...
a také slovotvorný typ (3)

Slovotvorný systém

1. Kategorie pojmová
2. Kategorie onomaziologická (neboli OK)
3. Slovotvorný typ (ST)
4. Kategorie slovotvorná (SK)

Jaký je smysl toho všeho, co doposud zaznělo?

[17:29] Adam Veřmiřovský Co užitečného nám (tj. budoucím vyučujícím ČJ na ZŠ) tento pohled na jazyk přináší?

[17:34] Leona Kučerová Lajker

[17:36] Adam Veřmiřovský Lajkovač

[17:36] Adam Veřmiřovský Lajkovatel

[17:36] Adam Veřmiřovský Lajker -- potenciální přejímka?

[17:36] Adam Veřmiřovský Lajker (nelevoenská) Lajker

Celek

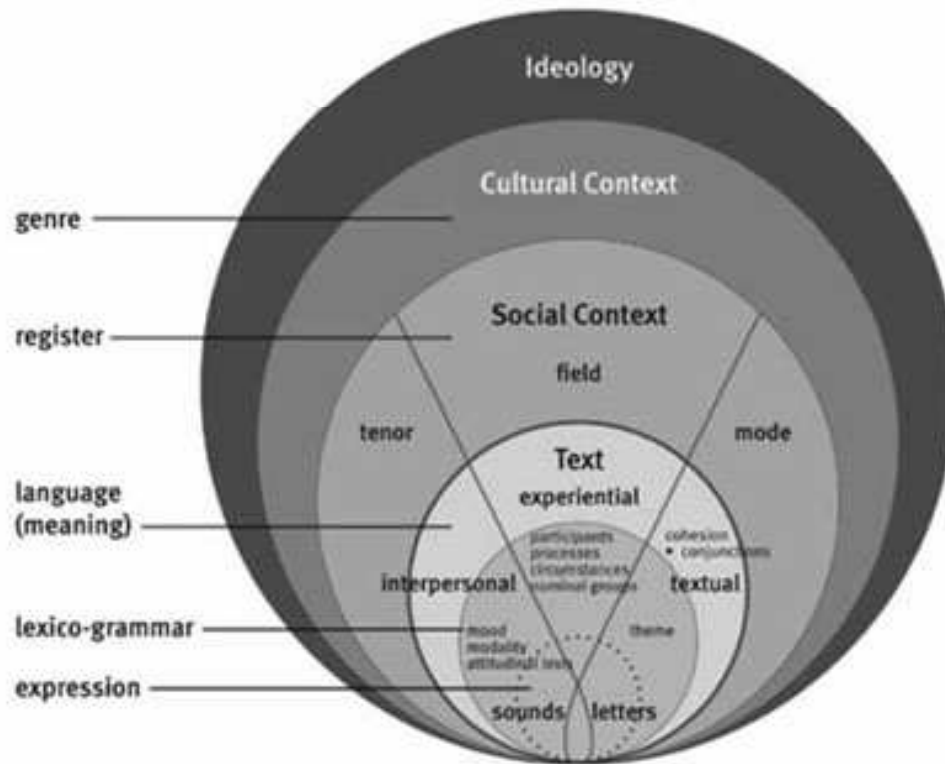

Celek — nehierarchická entita (?)

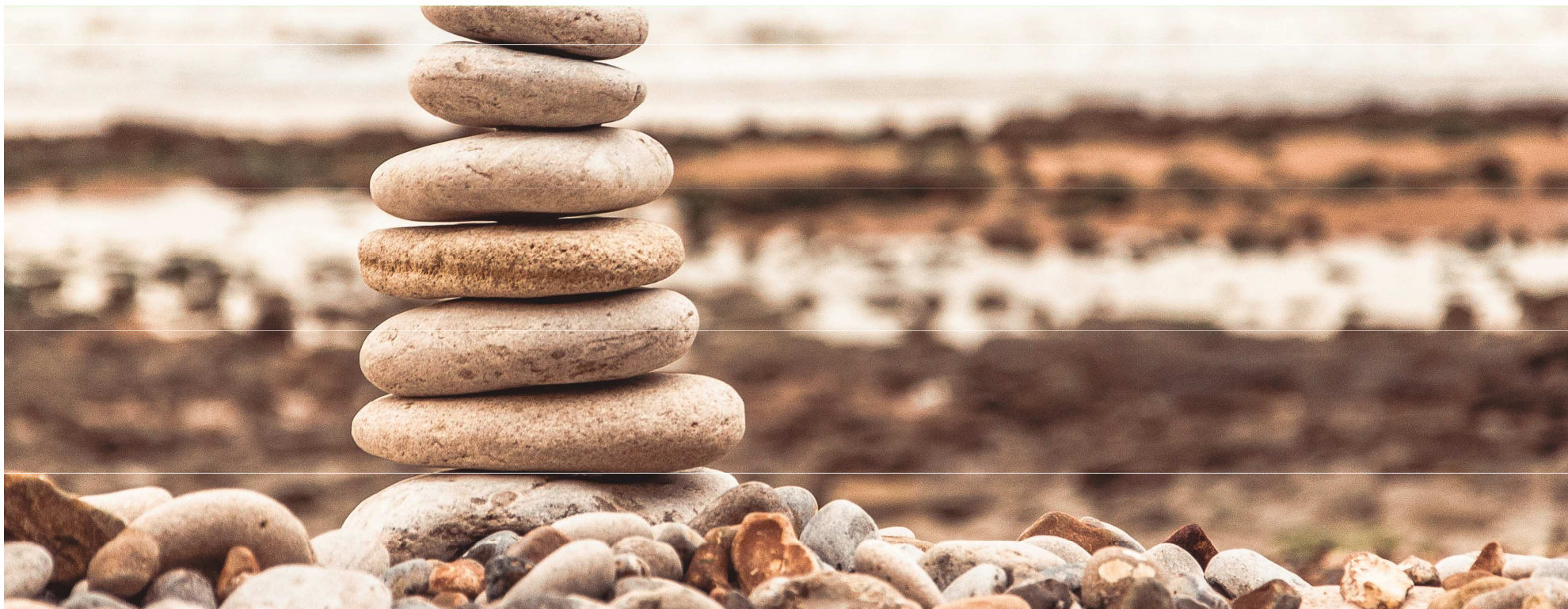
Celek

Figure 1.A functional model of language

Queensland Government (Department of Education and Training), 2009.

Část

Hierarchie

- PK
- OK
- SK
- ST
- SPT

POJMOVÉ KATEGORIE

Pojmové kategorie :: pojmové báze slov

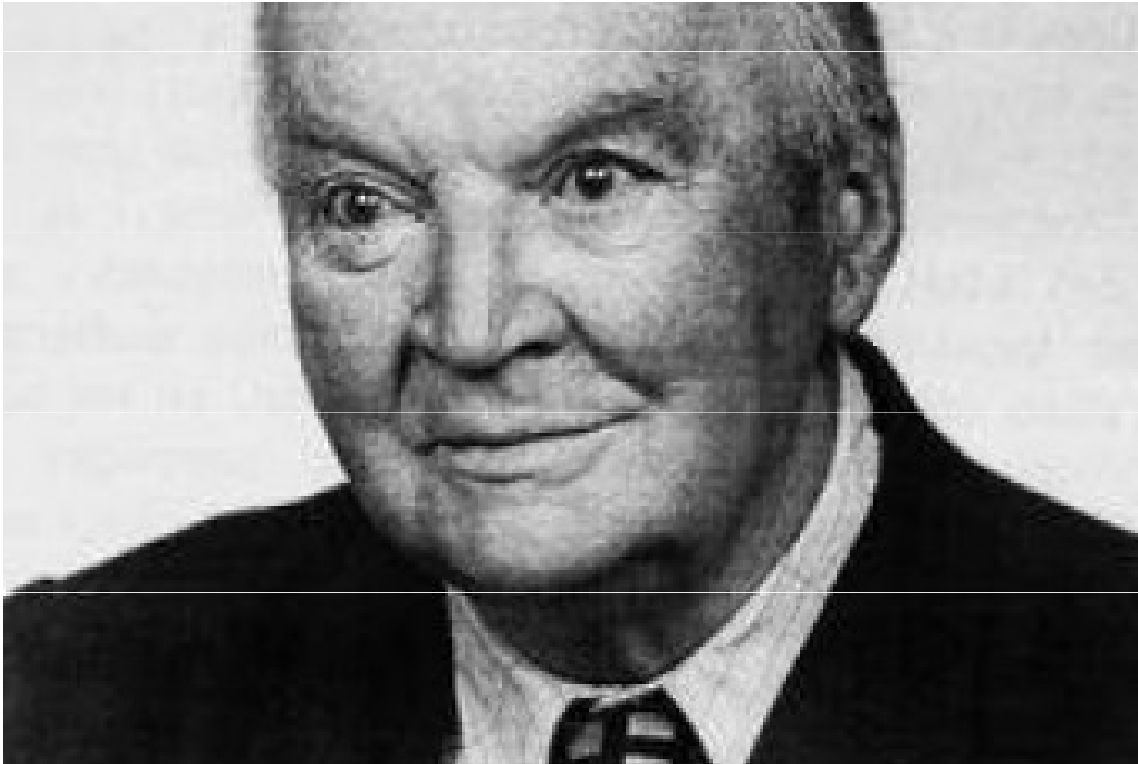

Pojmové kategorie

- Tyto pojmové kategorie odpovídají pojmovým a pojmenovacím bázím slov (...); viz též s teorií [OTS](#) spolupracující teorie [slovních druhů](#). (Rusínová 2017)
- OTS? (viz dále)

OTS

- onomaziologická teorie slovtvorby
- je „spjata s dílem M. Dokulila (zvl. TSC, 1962; TSC 2, 1967),
- které je dále rozvíjeno u nás (viz Rusínová, 2007)“
- (Osolsobě 2017)

(2) Hierarchie — OK — Onomaziologie?

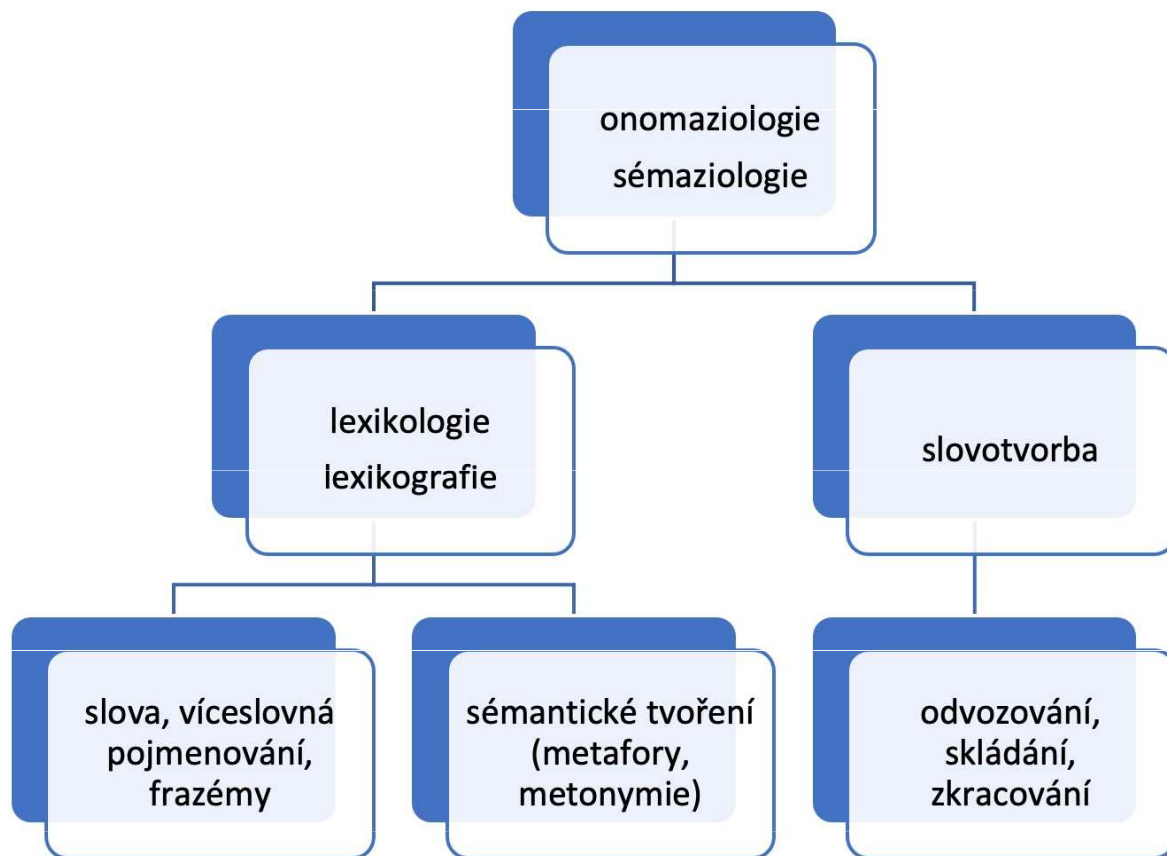
- **A co je vůbec to OK?**
- **Co je to onomaziologie?** Nauka o pojmenování postupující od obsahu k formě (nejdříve vím, CO chci pojmenovat (budovu SECC v Glasgow), a pak teprve přemýšlím JAK (pásovec))
- při tomto pojmenovávacím procesu můžu postupovat systematicky, můžu vybírat z různých kategorií

(2) Hierarchie — OK — Onomaziologie?

- nejdříve vím, CO chci pojmenovat (budovu SECC v Glasgow), a pak teprve přemýšlím JAK (pásovec)
- „názvy živočichů, rostlin a nerostů. Mezi **(3) názvy živočichů** patří jednak (a) mutační desubstantiva: *kůr-a* → *kůr-ovec*; dále např. *bičíkovec*, *členovec*, *korálovec*, *tlamovec*, *obratlovec*“ -ovec, slovníkafixu.cz
- (metafora)

(2) Hierarchie — OK — Onomaziologie?

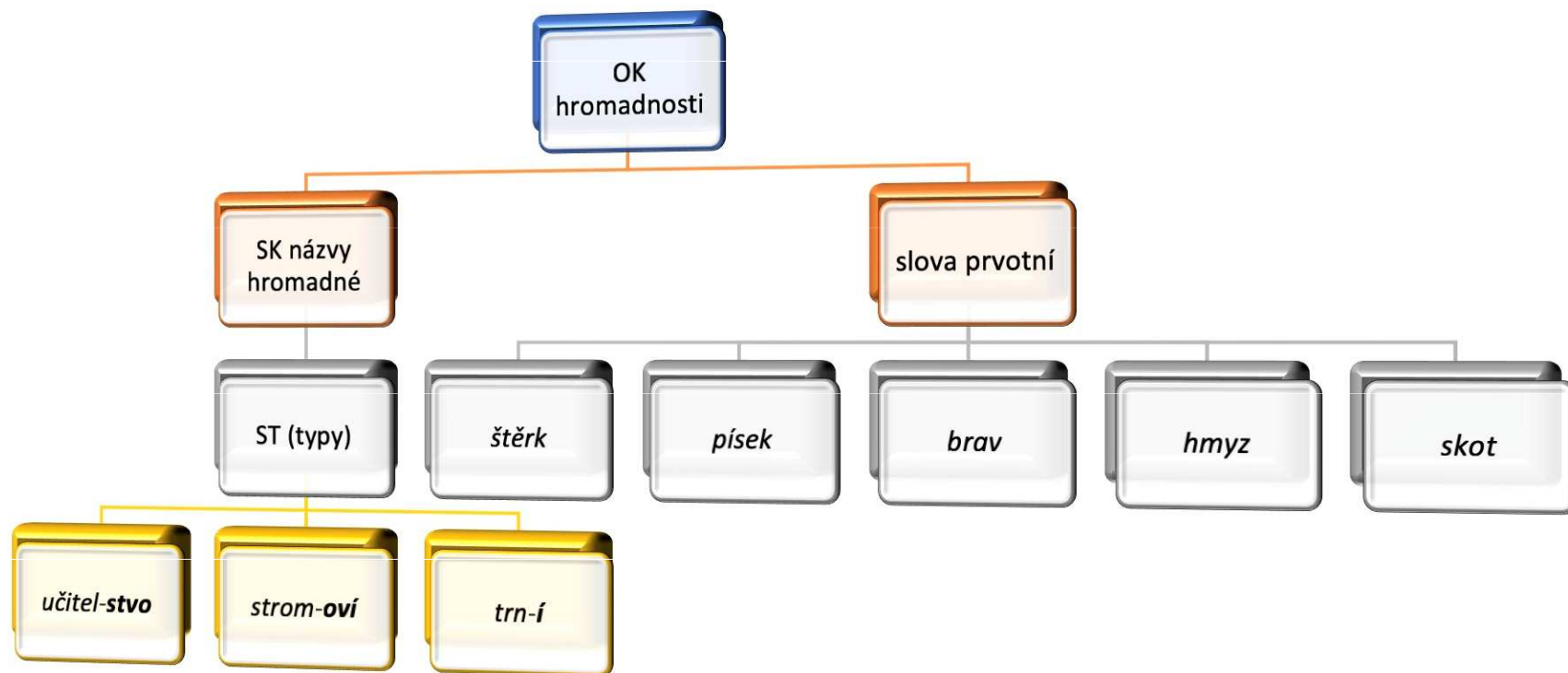
- onomaziologie je hierarchicky nadřazena lexikologii a slovotvorbě (i v tzv. Veřmiřovského schématu sémiotiky...)

(2) Hierarchie — Onomaziologické kategorie

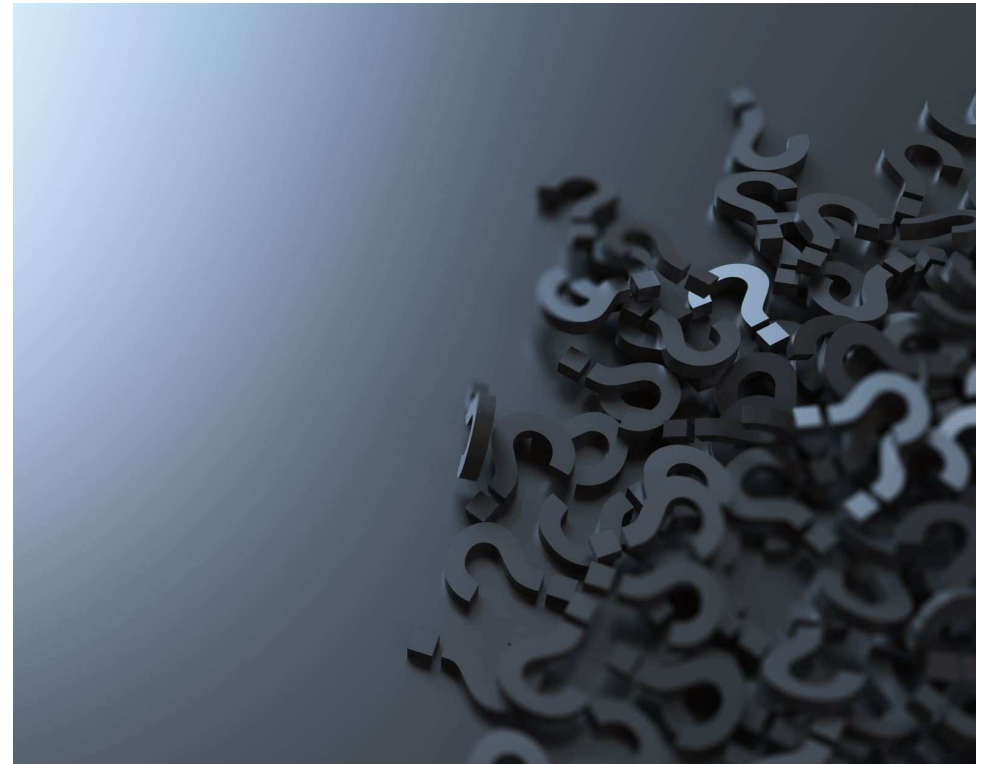
- onomaziologická kategorie (**OK**) *hromadnosti* „zahrnuje
- slovotvornou kategorii (**SK**) *názvů hromadných* tvořenou několika
- **typy** (**ST**) (*učitelstvo, stromoví, trní*) i slova prvotní jako *štěrk, písek, brav, hmyz, skot* aj.“ (Hauser 1980: 109)

(2) Hierarchie — Onomaziologické kategorie

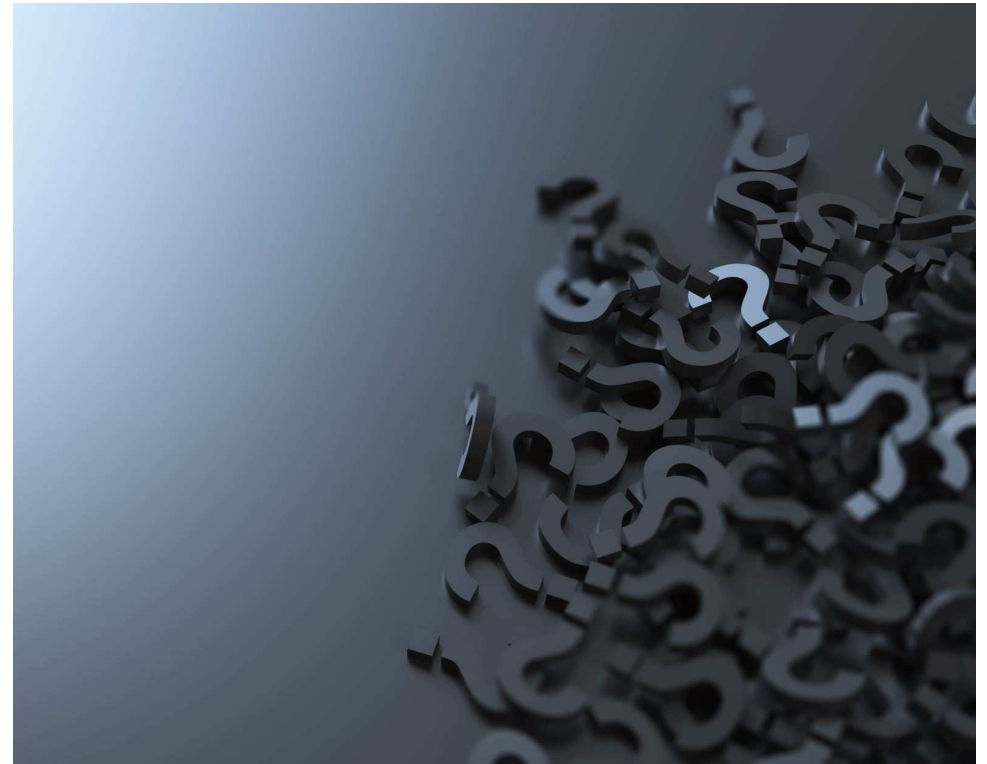
(2) Kategorie onomaziologické (OK)

- „**obecné** obsahové struktury,
- které se navzájem liší stupněm významového rozdílu (*malý :: menší*)
- mezi pojmem vstupujícím do pojmenovávacího aktu (slovo fundující)
- a pojmem, který je výsledkem aktu (slovo fundované)“ (Uher, Kneselová 1999: 12) Zde je důraz na Mu, Mo, Tr...

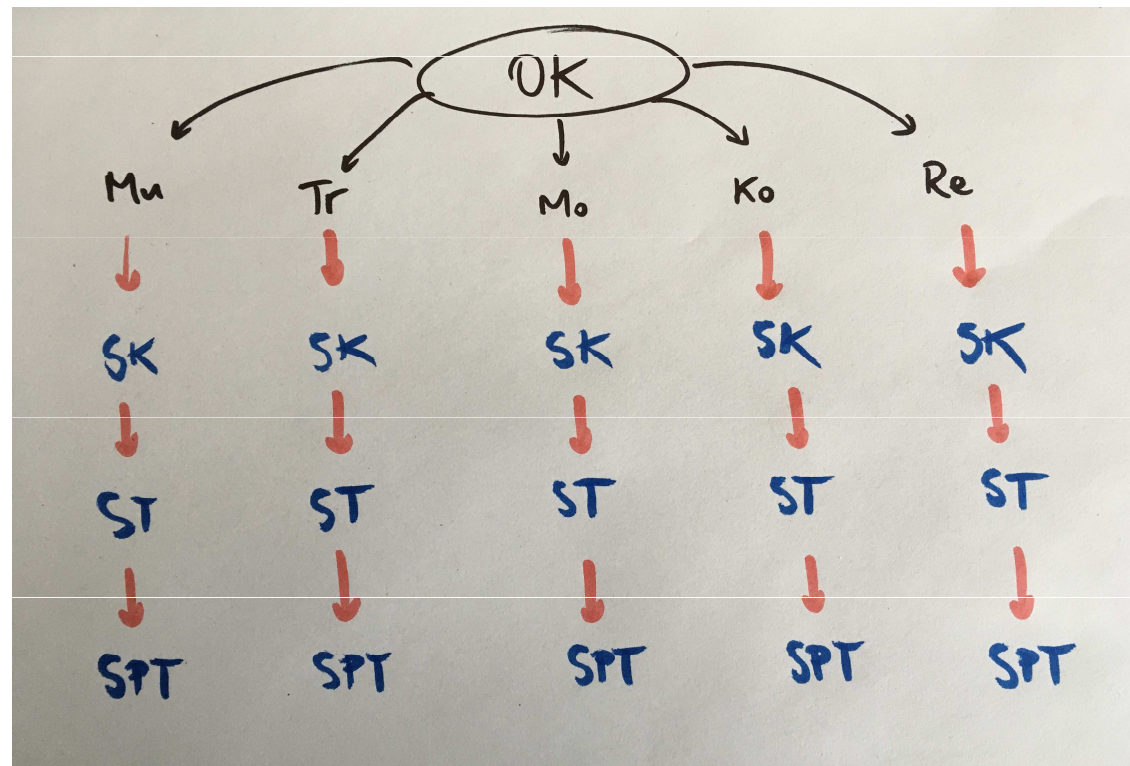

(2) Kategorie onomaziologické (OK)

- liší se stupněm významového rozdílu
(*ryba :: rybář, malý :: menší...*)
- Zde je důraz na:
- Mu: mutace – *ryba :: rybář*
- Mo: modifikace – *malý :: menší*
- Tr: transpozice – *mladý :: mládí*
- Ko: koordinace – *lesostep* (les a step)
- Re: reprodukce – *fičet (fí), krákat (krá)*

Infograficky: Zde je důraz na Mu, Mo, Tr...

(2) Slovotvorný typ (ST)

- „**základní** formace slovotvorného systému“
- tvoří jej skupina motivovaných slov vyznačujících se **slovnědruhovou**, př. **lexikálněsémantickou shodou základových slov (SZ)** a **významově i formálně shodným slovotvorným formantem (SF)**:
 - *spisova-tel, uči-tel*
 - ST je „matricí“, modelem pro produkci nových slov i reprodukci slovotvorných struktur. Př. *uči-tel*
 1. $P_V — B_S$ (**pojmové hledisko**) $P_V =$ **příznak verbální**; $B_S =$ báze substantivní
 2. $B_V — SF_{Ssuf}$ (**slovotv. realizace**) $B_V =$ **báze verbální**;
 - $SF_{Ssuf} =$ sltvný formant substantivní sufixální

(2) Slovotvorný typ (ST)

- ad 1: **příznak verbální: uči-**
- **báze substantivní: -tel**

- ad 2: **báze verbální: uči-**
- **formant: -tel**

- ad 1: **hledisko významové**
- ad 2: **hledisko formální**

- *spisova-tel, uči-tel*
- ST je „matricí“, modelem pro produkci nových slov i reprodukci slovotvorných struktur. Př. *uči-tel*
 1. $P_V — B_S$ (**pojmové hledisko**) $P_V =$ **příznak verbální**; $B_S =$ báze substantivní
 2. $B_V — SF_{Ssuf}$ (**slovotv. realizace**) $B_V =$ **báze verbální**;
- SF_{Ssuf} = sltvný formant substantivní sufixální

(2) Slovotvorný typ (ST) jinak

- „V [ZOTS](#) základní klasifikační jednotka slovotvorného systému bezprostředně **podřazená** [slovotvorné třídě](#) (kategorii, pozn. AV), model chápaný jako schéma slovotvorné stavby fundovaných slov
- (a) (která) patří k jednomu slovnímu druhu,
- (b) mají stejný významový vztah ke svým fundujícím slovům,
- (c) vznikla stejným slovotvorným postupem a
- (d) byla utvořena stejným slovotvorným formantem

– (např. **s.t. -tel**, jména osob / činitelská jména, substantiva tvořená ze sloves formantem *-tel* připojeným k infinitivnímu/minulému kmeni slovesa vyjadřujícího příslušnou činnost).“ (Osolsobě 2017)

(3) Slovotvorná kategorie (SK) (NESČ: třída)

- = **vyšší** formace slovotvorné soustavy
- ve SK se sdružují motivovaná slova na základě zpravidla shodné slovnědruhové povahy základových slov (SZ) a obecně shodného slovotvorného a lexikálního významu formálně různých SF
- Např. *uči-tel, řidi-č, soud-ce*
- Obecně tedy SK tvoří větší či menší počet ST reprezentovaných [různými] SF. (Uher, Kneselová 1999: 13)
- Tj. *jména činitelská* (označují osoby vykonávající příslušnou činnost)

(3) SK jinak: Slovotvorná třída (STř)

- „V OTS základní klasifikační jednotka slovotvorného systému bezprostředně **nadřazená** slovotvornému typu, model chápaný jako schéma slovotvorné stavby fundovaných slov, která (a) patří k jednomu slovnímu druhu, (b) mají stejný významový vztah ke svým fundujícím slovům a (c) vznikla stejným slovotvorným postupem (např. **s.t.** činitelských jmen zahrnuje substantiva tvořená ze sloves, která označují osoby vykonávající příslušnou činnost a zahrnuje slovotvorné typy *-tel: spisovatel*, *-č: řidič*, *-ec: rytec*, *-ce: soudce*, *-čí: mluvčí aj.*)“ (Osolsobě 2017)

(2b) Slovotvorný podtyp (SPT)

- = podskupina slov patřících do ST, která se konstituuje v jeho rámci na základě shodných (blízkých) sémantických vlastností vyznačených v základových slovech (SZ), daných použitím pro jisté skutečnosti ap.
- Příklad. Uvnitř ST „učitel“ existuje skupina slov s obecným významem matematických termínů: *dělitel, čítec, násobitel...*

(2b) Slovo tvorný podtyp (SPT)

Př. Uvnitř ST „učitel“ existuje skupina slov s obecným významem matematických termínů: *dělitel, čítatel, násobitel...*

- SPT: **matematické termíny -tel** (*dělitel, čítatel, jmenovatel...* -- tedy vede cesta k mezipředmětovým vztahům mezi ČJ a M)
- *jmenovatel* dává *jméno* tomu zlomku, zlomek se jmenuje: *polovina, třetina...*
- **čit-a-tel** udává po-**čet** těch částí (jež jsou uvedeny ve jméně zlomku)
- SPT -- významový pohled,
- varianta SF -- formální pohled (**form-ant** :: **form-ální**)...

(2c) Poznámka k SPT

- Pojem SPT není totožný s pojmem varianta SF: substantiva se SF *-tel* = ST; *drž-e-t* ➔ *drž-itel*,
- SF *-itel* je variantou SF *-tel*.
- Varianta SF je tedy formální obměnou jeho základní podoby, zatímco SPT je sémantickou specifikací části množiny tvořící ST.

Smysl toho všeho?

Smysl toho všeho?

- Funkce.

Smysl toho všeho?

- **Funkce.**
- *K čemu to slouží? / Co to znamená? / Jak to funguje v textu?*

Smysl toho všeho?

- **Funkce.**
- *K čemu to slouží? / Co to znamená? / Jak to funguje v textu?*
- To jsou **otázky**, které si klademe **ve třídě** spolu s žáky.

Smysl toho všeho?

- Funkce.
- *K čemu to slouží? / Co to znamená? / Jak to funguje v textu?*
- To jsou **otázky**, které si klademe **ve třídě** spolu s žáky.
- Aby se nám i žákům vytvářel nový pohled na **celek**.

Smysl toho všeho?

- **Funkce.**
- *K čemu to slouží? / Co to znamená? / Jak to funguje v textu?*
- To jsou **otázky**, které si klademe **ve třídě** spolu s žáky.
- Aby se nám i žákům vytvářel nový pohled na **celek**.
- A tím vše získávalo **smysl**, příp. **nový smysl**.

Smysl toho všeho?

Zdroje

Hauser, Přemysl. 1980. *Nauka o slovní zásobě*. Praha: SPN, s. 109.

Osolsobě, Klára. 2017. ONOMAZIOLOGICKÁ TEORIE SLOVOTVORBY. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana

Pleskalová (eds.), *CzechEncy — Nový encyklopedický slovník češtiny*. URL:

[https://www.czechency.org/slovník/ONOMAZIOLOGICKÁ TEORIE SLOVOTVORBY](https://www.czechency.org/slovník/ONOMAZIOLOGICKÁ%20TEORIE%20SLOVOTVORBY) (poslední přístup: 13. 5. 2021)

Rusínová, Zdenka. 2017. ONOMAZIOLOGICKÁ KATEGORIE. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.),

CzechEncy — Nový encyklopedický slovník češtiny. URL: <https://www.czechency.org/slovník/ONOMAZIOLOGICKÁ>

[KATEGORIE](https://www.czechency.org/slovník/ONOMAZIOLOGICKÁ%20KATEGORIE) (poslední přístup: 13. 5. 2021)

Uher, Fr.; Kneselová, H. 1999. *Nauka o tvoření slov. Tematické okruhy a cvičení*. Brno: MU PdF.